

DE MATERIEELRECHTELIJKE BETEKENIS VAN HET EUROPEES RECHT VOOR DE NATIONALE RECHTER

door

Jacques STEENBERGEN
Buitengewoon Docent aan de K.U.L.

Wanneer wij in een kort bestek na willen gaan wat de materieelrechtelijke betekenis is van het Europees recht voor de nationale gerechtelijke instanties, moet eerst verwezen worden naar de bijdrage van Marc Maresceau over de toepasbaarheid van het Europees recht voor de nationale rechter. Deze bijdrage zal alleen trachten een beknopt overzicht te geven van regels van materieel gemeenschapsrecht met directe werking.

GRONDBEGINSELEN

1. Om de inwerking en de intrekking van die regels te situeren lijkt het wel nuttig er eerst aan te herinneren dat het E.G. Verdrag een aantal in artikel 2 en 3 opgesomde doelstellingen beoogt. Daartoe voorziet het twee technieken die onderling nauw verbonden zijn: het instellen van een gemeenschappelijke markt, en het nader tot elkaar brengen van het economisch beleid van de lidstaten(1). Wij zullen hier alleen de eerste bespreken. Als grondslagen voor de gemeenschappelijke markt ziet het verdrag het vrij goederenverkeer, het vrij verkeer van werknemers, de vrijheid van beroeps- en bedrijfsuitoefening en het vrije betalingsverkeer. Om te beletten dat de zo voor de mededinging geopende markten door ondernemingsafspraken terug zouden worden gesloten, of dat de mededinging door overheidssubsidies zou worden verstoord, zijn er de bepalingen over de mededinging. Ook de bepalingen over belastingen en veel van de sociale bepalingen beogen het vermijden van verstoringen van de mededinging om het economisch verkeer tussen de lidstaten open te trekken of te houden. Voor twee sectoren voorziet het verdrag een specifieke regeling: het vervoer en de landbouw. Vooral voor landbouwproducten werd een meer geïntegreerde marktordening noodzakelijk geacht voor het instellen van een gemeenschappelijke markt.

(1) Zie verder KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *Inleiding tot het recht van de E.G.*, 3e uitg., Deventer, 1980, p. 55 e.v.

Het instellen van een gemeenschappelijke markt is bijna altijd de centrale onderliggende doelstelling van de hier besproken bepalingen, en zij worden meestal in functie van dat objectief door het Hof geïnterpreteerd (2). Dit is ook belangrijk voor de nationale rechter die in een van de door Marc Maresceau besproken constellaties gevraagd wordt Europees recht toe te passen, en desgevallend intern Belgisch recht aan Europees recht te toetsen. Om de relevantie van Europees rechtelijke bepalingen in een geding te beoordelen, en om regels van Europees recht te interpreteren, is het meestal goed de vraag te stellen hoe de op grond van die regels aangevochten bepalingen of handelwijzen het tot stand brengen of in stand houden van een gemeenschappelijke markt beïnvloeden. Volgens het Hof van Justitie moet het instellen van een gemeenschappelijke markt worden geïnterpreteerd als het streven naar „een markt met soortgelijke voorwaarden als een interne markt” (3). Dit betekent minimaal dat bepalingen en handelwijzen de mededinging in het verkeer tussen de lidstaten niet meer mogen vervalsen dan het economisch verkeer op de binnenlandse markt, en maximaal dat elke verstoring van de mededinging moet worden bestreden. Meestal wordt in secundair verdragsrecht bepaald wat juist moet worden nagestreefd.

Om het instellen en in stand houden van een gemeenschappelijke markt concreet uit te werken, volgt het verdrag ten aanzien van de meeste van de eerder vermelde onderwerpen eenzelfde stramien: een discriminatieverbod + een verbod nieuwe beperkingen in te voeren + regels die strekken tot het geleidelijk afbouwen van bestaande beperkingen, via een harmoniseren van nationale reglementeringen of het invoeren van een communautaire marktordening. Deze tekst wil achtereenvolgens kort de draagwijdte toelichten van het algemene discriminatieverbod van artikel 7 E.G., en enkele aanwijzingen geven over de inwerking van de regels over het vrij kapitaalverkeer, het vrij verkeer van werknemers, het vestigingsrecht en vrij verkeer van diensten, het vrij goederenverkeer, het mededingingsrecht, enkele fiscale bepalingen en de landbouwreglementeringen.

HET ALGEMENE DISCRIMINATIEVERBOD (art. 7 E.G.)

2. Artikel 7 E.G. verbiedt elke discriminatie op grond van nationaliteit ten aanzien van alle materies die binnen de werkingssfeer van het verdrag

(2) Zie bv. bij het behandelen van de verhouding tussen nationaal en E.G.-recht: H.v.J., 13 februari 1969, Zaak 14/68, Walt Wilhelm e.a. t. Bundeskartellamt, *Jur. H.v.J.*, XVI.

(3) Zie bv. H.v.J., 25 oktober 1977, zaak 26/76, Metro t. Commissie en Saba, *Jur. H.v.J.*, 1977, 1875 over. 20. Zie hierover VAN GERVEN, W., *Leerboek Handels- en economisch recht*, II, Antwerpen, 1978, 387 of STEENBERGEN, J., DE CLERQ, G. en FOUQUÉ, R., *Externe betrekkingen en industriepolitiek van de E.G.*, Leuven en Zwolle, 1981, 96 e.v. en 267 e.v.

vallen. Deze bepaling geldt evenwel alleen in die gevallen waarin geen meer specifieke regeling uit het verdrag van toepassing is, en wanneer een zelfde instantie verschillende betrokkenen op grond van hun nationaliteit discrimineerde. Zij biedt bv. geen rechtsgrond om verschillen tussen nationale regelingen aan te vechten wanneer die regelingen elk alle belanghebbenden ongeacht hun nationaliteit behandelen(4). Artikel 7 kan evenwel door particulieren niet alleen worden ingeroepen tegenover instellingen van de Gemeenschap en tegenover lidstaten, maar ook tegenover andere particulieren of particuliere organismen zoals een sportvereniging die bepaald had dat de staaiers bij wielkoersen achter motoren, dezelfde nationaliteit dienden te hebben als de wielrijders (6). Zij kunnen bovendien soms ook maatregelen en handelwijzen aanvechten waarin een lidstaat eigen onderdanen minder gunstig behandelt dan buitenlanders(7).

KAPITAALVERKEER

3. Op dit punt valt relatief weinig te melden. Volgens de criteria die het Hof hanteert, mogen we aannemen, dat artikel 106 over het betalingsverkeer rechtstreekse werking heeft, maar er is op dit punt geen rechtspraak van het Hof(8). Ook ten aanzien van sommige kapitaalverrichtingen mag wellicht worden aangenomen dat de bepalingen uit terzake genomen richtlijnen soms rechtstreekse werking kunnen krijgen(9). Dit geldt vooral voor transacties die essentieel zijn voor het vrij goederenverkeer (kredietaflossingen bv.), het vrij verkeer van werknemers (overdracht privé vermogensbestanddelen), of het vestigingsrecht (direkte investeringen).

HET VRIJ VERKEER VAN WERKNEMERS EN ENKELE SOCIALE BEPALINGEN

4. Hier moeten wij twee aspecten onderscheiden: het eigenlijke vrij verkeer van werknemers, en de regels inzake sociale zekerheid. Artikel 48, dat nu rechtstreeks werking heeft, verbiedt sinds het einde van de overgangperiode ten aanzien van de onderdanen van de lidstaten in principe elke discriminatie naar nationaliteit bij de toegang tot een

(4) KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 66.

(5) H.v.J., 17 juli 1963, zaak 13/63, Italiaanse Republiek t. Commissie, *Jur. H.v.J.*, IX, 349.

(6) H.v.J., 12 december 1974, Walrave en Koch t. Association Union Cycliste Internationale e.a., Zaak 36/74, *Jur. H.v.J.*, 1974, 1405.

(7) H.v.J., 7 februari 1979, zaak 115/78, Knoors t. Staatssecret. Ec. Zaken, *Jur. H.v.J.*, 1979, 399.

(8) KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 277.

(9) *Ibid.*, 279.

land(10), of inzake de arbeidsvoorwaarden met inbegrip van de loonvorming. Artikel 48 verbiedt ook indirecte discriminaties zoals inzake verplaatsings- of verwijderingsvergoedingen(11), implicaties van legerdienst(12), onderwijsfaciliteiten(13) enz. Normaal mogen alleen die verschillen blijven, die volstrekt inherent zijn aan het buitenlander-zijn, zoals het loutere inschrijven in een register van verblijfhouders van buitenlandse nationaliteit(14). Wel geldt het gebruikelijke voorbehoud ten aanzien van maatregelen die genomen werden ter vrijwaring van de openbare orde, de openbare veiligheid of de volksgezondheid. Maar deze uitzonderingen moeten eerder restrictief worden geïnterpreteerd(15). Het is niet zo duidelijk of artikel 48 ook verbiedt eigen onderdanen te discrimineren ten aanzien van onderdanen van andere lidstaten, en gunstige of even gunstige behandeling toe te kennen aan onderdanen van derde landen(16).

De regelingen over de sociale zekerheid zijn uitgewerkt in tal van opeenvolgende verordeningen, en gaven aanleiding tot heel wat rechtspraak waarbij in verschillende belangrijke zaken een prejudiciële vraag werd gesteld door Belgische rechtbanken. Het gemeenschapsrecht brengt geen „communautaire sociale zekerheid”. Het tracht, een beetje zoals IPR-verdragen of overeenkomsten ter voorkoming van dubbele belasting, te bepalen welke de rechten en vooral de plichten zijn(17) van grensarbeiders of werknemers die niet hun hele loopbaan in dezelfde lidstaat hebben gewerkt. De rechtspraak betreft ondermeer het aantal voorzieningen dat tot de sociale zekerheid moet worden gerekend(18), de wacht-

(10) H.v.J., 4 december 1974, zaak 41/74, Van Duyn t. Home Office, *Jur. H.v.J.*, 1974, 1331.

(11) H.v.J., 12 februari 1974, zaak 152/73, Sotgiv t. Bundespost, *Jur. H.v.J.*, 1974, 153.

(12) H.v.J., 4 april 1974, zaak 167/73, Commissie t. Franse Republiek, *Jur. H.v.J.*, 1974, 359.

(13) H.v.J., 3 juli 1974, zaak 9/74, Casagrande t. Stad München, *Jur. H.v.J.*, 1974, 773.

(14) H.v.J., 7 juli 1976, zaak 118/75, Italiaans O.M. t. Watson en Belmann, *Jur. H.v.J.*, 1976, 1185.

(15) Zie de zaak 41/74 waarnaar al verwezen werd, en H.v.J., 28 oktober 1975, zaak 36/75, Rutili t. Frans Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Jur. H.v.J.*, 1975, 1219. Een van de moeilijkste vragen blijft hierbij in hoeverre de regeringen van de lidstaten zelf kunnen bepalen wat wij als een bedreiging van hun openbare orde enz. beschouwen, respectievelijk hoever het toetsingsrecht van de Communautaire instanties gaat, dat er toe strekt, te vermijden dat lidstaten deze clausule misbruiken om zich aan verdragsverplichtingen te onttrekken.

(16) Zie over de eerste vraag MORTELMANS, K., „Omgekeerde discriminatie en het gemeenschapsrecht”, *S.E.W.*, 276 (1979) 654 en over de tweede KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 201. Zie over heel deze materie het laatste boek, p. 259 e.v.

(17) Zie vooral Vo. 1408/71 *P.B.L.*, 7971, 149, sindsdien gewijzigd. Zie H.v.J., Zaak 92/63, Nonnenmacher t. Bestuur Sociale Verzekeringsbank, *Jur. H.v.J.*, X, 583.

(18) H.v.J., Zaak 39/74, Costa t. Belgische Staat, *Jur. H.v.J.*, 1974, 1260, prejudiciële vraag van de arbeidsrechtbank te Luik.

periode bij de ziekteverzekering (19), de berekening van pensioenen (20). In dezelfde context kunnen we ook verwijzen naar de sociale bepalingen in het verdrag. Daarbij trekt, voor partikulieren, vooral artikel 119, over de gelijke beloning van mannen en vrouwen, de aandacht. Het Hof ontwikkelde een wat ongewone constructie in het tweede Defrenne-arrest, waarin aan artikel 119 rechtstreekse werking werd toegekend voor het voorliggende geval, zonder dat anderen er zich op zouden beroepen, inzake arbeidsvoorwaarden, die golden vóór de datum van de uitspraak, tenzij zij reeds eerder een procedure hadden ingeleid (21). Artikel 119 betreft bovendien uitsluitend de beloning (22).

HET VESTIGINGSRECHT EN VRIJ VERKEER VAN DIENSTEN

5. Zowel ten aanzien van het recht om zich als rechtspersoon of als fysische persoon met de nationaliteit van een van de lidstaten in een andere lidstaat te vestigen om er een economische activiteit te ontwikkelen (23), als ten aanzien van hun recht om vanuit de vestiging in één lidstaat diensten te presteren in een andere lidstaat, geldt het eerder vermelde schema: een discriminatie verbod naar nationaliteit (art. 7/52 en art. 7/59 E.G.), een verbod om nieuwe beperkingen in te voeren (art. 53 en 62 E.G.), en een reeks bepalingen om bestaande beperkingen af te bouwen of om nationaal recht te harmoniseren. Sinds de overgangperiode hebben deze bepalingen met uitzondering van sommige harmonisatiebepalingen, rechtstreekse werking (28). De vernoemde partikulieren kunnen zich dus voor de nationale rechter verzetten tegen veel van de nog bestaande discriminaties.

Er blijven evenwel een aantal beperkingen. Ten eerste geldt de vrijheid van vestiging niet voor werkzaamheden ter uitoefening van een openbaar

(19) H.v.J., 27 oktober 1971, Zaak 23/71, Janssen t. Landsbond christelijke mutualiteiten, *Jur.*, 1972, 853, prejudiciële vraag van de arbeidsrechtbank te Tongeren.

(20) H.v.J., 21 oktober 1975, Zaak 24/75, Amarelli t. Nationale Dienst voor werknemerspensioenen, *Jur. H.v.J.*, 1975, 1149 e.v., prejudiciële vraag van de arbeidsrechtbank te Brussel.

(21) H.v.J., 18 maart 1976, Zaak 43/75, Defrenne t. Sabena (2), *Jur. H.v.J.*, 1975, 455, prejudiciële vraag van het arbeidshof te Brussel.

(22) H.v.J., 15 juni 1978, Zaak 149177, Defrenne t. Sabena (3), *Jur. H.v.J.*, 1978, 1365. Zie verder KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., o.c., 379 e.v.

(23) Dit betreft b.v. ook de werkzaamheden van impressarios: H.v.J., 18 januari 1979, Zaken 110-111/78, o.m. tegen van Wesemael en Poupaert, *Jur. H.v.J.*, 1979, 35, prejudiciële vraag van de rechtbank van eerste aanleg te Doornik.

(24) Voor art. 52: H.v.J., 21 juni 1974, Zaak 2/74, Reyners t. Belgische Staat, *Jur. H.v.J.*, 1974, 631, prejudiciële vraag van de Raad van State (het probleem betrof de vraag of een Nederlander die in België woont met een Belgisch rechtendiploma ingeschreven kan worden aan de Belgische balie). — Voor art. 59: H.v.J., 3 december 1974, Zaak 23/74, Van Binsbergen t. Bestuur Bedrijfsvereniging voor de Metaalnijverheid, *Jur. H.v.J.*, 1974, 1299.

gezag (25). Ten tweede geldt opnieuw een uitzondering ter vrijwaring van de openbare orde, openbare veiligheid en goede zeden (art. 56 en 66 E.G.). Ten derde geldt voor een aantal activiteiten, zoals de vrije beroepen, als voorwaarde, een voorafgaandelijke erkenning van diploma's. De daartoe vereiste harmonisatiearbeid vordert maar langzaam (26).

VRIJHEID VAN GOEDERENVERKEER

6. De vrijheid van goederenverkeer is het meest direkt verbonden met de idee van een gemeenschappelijke markt. Bij de barrières die het handelsverkeer tussen staten belemmeren onderscheidt men meestal douanerechten en heffingen van gelijke werking, quota of kwantitatieve beperkingen, en andere niet-tarifaire handelsbelemmeringen. Douanerechten zijn het voorwerp van de bepalingen over de douane-unie en het instellen van het gemeenschappelijk douanetarief. Dat wordt hier niet besproken. Maar er moet hier wel op worden gewezen, dat in het handelsverkeer tussen de lidstaten ook geen andere heffingen mogen gelden, die de zelfde uitwerking hebben als een invoer- of uitvoerrecht (art. 12 en 16 E.G.), en dat lidstaten noch rechtstreeks noch onrechtstreeks hogere binnenlandse belastingen mogen innen op de produktie uit andere lidstaten dan op soortgelijke nationale produkten (art. 95). Deze bepalingen hebben rechtstreekse werking (27). Een groot aantal heffingen en maatregelen werden door het Hof al strijdig bevonden met de artikelen 12, 16 en 95 E.G. Deze rechtspraak betrof ondermeer een heffing ter financiering van de statistische verwerking van import- of exporttransakties (28), diverse heffingen betreffende alcoholhoudende produkten (29), en diverse heffingen betreffende sanitaire en fyto-sanitaire controle op geïmporteerde voedingsmiddelen (30). Het Hof oordeelde dat ook heffingen, die zowel op nationale als geïmporteerde produkten worden geheven, strijdig kunnen zijn

(25) Deze uitzondering mag niet uitgerokken worden: de advocatuur valt niet onder deze uitzondering, behalve in zoverre een advocaat plaatsvervangend rechter kan zijn. Zie de vermelde zaak 2/74.

(26) Zie verder KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 266 e.v. en VAN GERVEN, W., *o.c.*, 519-533. Soms kan evenwel een bestaande (akademische) procedure van de erkenning van de equivalentie van een diploma volstaan. Zie H.v.J., 28 juni 1977, Zaak 11/77, Patrick v. Frans Ministerie voor Culturele Zaken, *Jur. H.v.J.*, 1977, 1199 (inzake activiteit); of 28 april 1977, zaak 71/76, Thieffry t. Raad van de Orde van Advocaten bij het Cour d'Appel te Parijs, *Jur. H.v.J.*, 1977, 765).

(27) Zie hierover algemeen: KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 243-249.

(28) H.v.J., 1 juli 1969, Zaak 24/68, Commissie t. Italiaanse Republiek, *Jur. H.v.J.*, XV, 193.

(29) H.v.J., 10 oktober 1978, Zaak 148/77, Hansen t. Hauptzollamt Flensburg, *Jur. H.v.J.*, 1978, 1787.

(30) H.v.J., 16 december 1976, Zaak 33/76, Rewe t. Landwirtschaftskammer für das Saarland, *Jur. H.v.J.*, 1976, 1989; H.v.J., 25 januari 1977, Zaak 46/76, Bauhuis t. Koninkrijk der Nederlanden, *Jur. H.v.J.*, 1977, 5; H.v.J., 31 mei 1979, Zaak 132/78, Denkvit t. Franse Republiek, *Jur. H.v.J.*, 1979, 1923.

met artikel 12 E.G., wanneer de nationale producenten deze heffing indirect terug ontvangen in de vorm van subsidies(31).

En ook over de maatregelen met een zelfde werking als een kwantitatieve beperking bestaat een uitvoerige rechtspraak(32). Vrijwel elke vorm van reglementering die ten gevolge heeft dat de handel tussen de lidstaten wordt beperkt kan op grond van artikel 30 worden bestreden, indien de handelsbelemmeringen in de reglementering van een invoerland niet verantwoord kunnen worden door overwegingen van algemeen belang waaraan door de reglementeringen in het uitvoerland niet is voldaan, of indien zij niet verantwoord kunnen worden op grond van een van de motieven vermeld in artikel 36 E.G. Artikel 36 voorziet een uitzondering voor maatregelen die gerechtvaardigd zijn uit hoofde van de openbare zedelijkheid, — orde en — veiligheid, de volksgezondheid, de bescherming van het nationaal artistiek-, historisch- en archeologisch patrimonium, of uit hoofde van de bescherming van industriële en commerciële eigendom. Maar voor elk van die uitzonderingen geldt, dat zij maar kunnen worden ingeroepen, in zoverre de reglementering werkelijk de beoogde objectieven in een relevante mate beter of anders helpt bereiken, dan de regels waaraan de geïmporteerde produkten al beantwoorden(33). Zo werd bijvoorbeeld geoordeeld, dat geneesmiddelen die niet in Nederland zijn gekeurd, alleen maar van de Nederlandse markt mogen worden geweerd, wanneer is aangetoond dat er significante verschillen bestaan tussen de Nederlandse reglementering en de geneesmiddelenreglementering van het land waar het produkt rechtsgeldig in de handel werd gebracht(33). Bij herhaling is ook geoordeeld dat industriële eigendomsrechten maar mogen worden ingeroepen om de import van produkten te bestrijden, indien zulks gebeurt conform het eigenlijke doel van industriële eigendomsrechten(34). Als voorbeeld van wat het Hof als een legitieme overweging van algemeen belang beschouwt, kan misschien worden verwezen naar de Belgische regels die televisiereclame ook op kabeltelevisie verbieden(35).

(31) H.v.J., 19 juni 1973, Zaak 77/72, Capolongo t. Azienda Agricola Maya, *Jur. H.v.J.*, 1973, 611.

(32) Zie verwijzingen VAN GERVEN, W., o.c., 579-587. KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., o.c., 252-257. Zie voor een veel besproken zaak ondermeer: H.v.J., 20 februari 1979, Zaak 120/78, Rewe t. Bundesmonopolverwaltung für Brantwein, *Jur. H.v.J.*, 1979, 649.

(33) H.v.J., 10 oktober 1978, Zaak 3/78, Centrafarm t. American Home Products Corp., *Jur. H.v.J.*, 1978, 1823.

(34) Zie b.v. H.v.J., 22 juni 1976, Zaak 19/78. Terrapin t. Terranova, *Jur. H.v.J.*, 1976, 1039 waar geoordeeld werd dat het vermijden van verwarring het meest wezenlijke oogmerk is van het merkenrecht. Zie voor een vergelijkbare redenering inzake certificaten van oorsprong: H.v.J., 16 mei 1979, Zaak 21781, Commissie t. België, *Jur. H.v.J.*, 1979, 1761.

(35) H.v.J., 18 maart 1980, zaak 52/79, Debaue e.a., *Jur. H.v.J.*, 1980, prejudiciële vraag van de correctionele rechtbank te Luik.

7. Over de impact van de artikelen 85 en 86 E.G. is al bijzonder veel geschreven. Het is onmogelijk om in dit korte bestek de juiste impact te beschrijven van deze bepalingen die zich rechtstreeks tot ondernemingen richten. Het moge volstaan naar bestaande literatuur in ons taalgebied te verwijzen(36), en er aan te herinneren dat mededingingszaken vooral voor de Belgische rechter komen als verweermiddel om de uitvoering van een contract of de toepassing van bepaalde wettelijke bepalingen (bv. bepalingen uit de wet handelspraktijken) te bestrijden. De regels inzake overheidssteun aan ondernemingen zijn dikwijls minder goed gekend. Het verlenen van overheidssteun aan derden is trouwens erg moeilijk te bestrijden, in geval men zich daardoor geschaad acht(37). Soms wordt dit iets gemakkelijker, wanneer men weet dat nieuwe nationale steunmaatregelen maar mogen worden ingevoerd, nadat de Commissie hiervan is ingelicht en zich over de maatregelen heeft uitgesproken(38).

HET LANDBOUW-BELEID

8. Een sector die in dit algemene overzicht zeker niet mag ontbreken is het landbouwbeleid. Opnieuw moet voor een beschrijving van het stelsel verwezen worden naar de literatuur(39). In het landbouwwrecht moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen sectoren waarvoor een communautaire marktordening tot stand kwam, en andere. Deze marktordeningen houden dikwijls een prijsregeling in, die aanleiding kan geven tot allerlei heffingen en uitkeringen. Ook het tweede luik van het landbouwbeleid, de structuurpolitiek, kan aanleiding geven tot premies en transferten. Al deze maatregelen vergen tal van beslissingen die tot twistingen aanleiding kunnen geven, maar die in België, tot nu toe, eigenlijk zelden werden aangevochten. Het kan belangrijk zijn, te weten, dat in het landbouwwrecht nochtans een strenger discriminatieverbod geldt

(36) Zie KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 310 e.v., het opmerkelijk overzicht van wijlen VAN DAMME, J.A., „De concurrentieregels van de E.G.”, *T.P.R.*, 1979, 559-665 en VAN GERVEN, W., *o.c.*, II, 374-494. De ontwikkeling van dit recht (en van andere aspecten van het Europees-, Belgisch- en Nederlands economisch recht) kan gevolgd worden in het tijdschrift *S.E.W.*

(37) Zie bv. STEENBERGEN, J., „Maatregelen tot het voorkomen van faillissementen en het behoud van ondernemingen”, *R.W.*, 1975-76, 2319 en „Ondernemingen en het recht bij ondernemingen in moeilijkheden”, in OOGHE, H. en VAN DEN BULCKE, P. (ed.), *Ondernemingen in moeilijkheden*, Antwerpen, 1980, 47 e.v.

(38) Art. 93.3, laatste zin E.G. heeft rechtstreekse werking. Zo H.v.J., 22 maart 1977, Zaak 78/76, Steinike, *Jur. H.v.J.*, 1977, 595. Zie verder VAN GERVEN, W., *o.c.*, III, 546-567 en KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *o.c.*, 304-310.

(39) Zie b.v. KAPTEYN, P.J.G. en VERLOREN VAN THEMAAT, *o.c.*, 403-421.

dan in andere sectoren, omdat het ook discriminaties tussen inwoners van eenzelfde lidstaat verbiedt(40).

BESLUIT

9. Uit dit beknopte overzicht moge blijken dat in tal van gevallen waarin een regeling, contract, of handelwijze het economische verkeer tussen de lidstaten betreft, regels van gemeenschapsrecht ook rechtstreeks voor de Belgische rechter kunnen worden ingeroepen. Wie de jurisprudentie van het Hof van Justitie overloopt, zal evenwel merken dat sommige vragen vooral door bepaalde rechtbanken worden gesteld, of dat vooral vanuit bepaalde landen of door bepaalde ondernemingen procedures worden ingeleid. Zo mag men stellen dat België een belangrijke aanbrengrer is geweest van zaken betreffende de sociale zekerheid, maar dat vooral het landbouwrecht en toch ook de regels inzake vrij goederenverkeer misschien minder in België worden ingeroepen. Of gemeenschapsrecht wordt ingeroepen, en of het een gewoonte wordt, de mogelijkheden op grond van het gemeenschapsrecht ernstig te onderzoeken, hangt af van de vertrouwdheid van de balie en de magistratuur met dit recht. Het belang daarvan kan niet voldoende worden onderlijnd.

(40) H.v.J., 20 oktober 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 1055. Zie verder MORTELMANS, K., o.c., 667.